

'ובחוקתיהם לא תלכו' (ויקרא י"ח, ג')

בענין דרכי האמורי והרפואות החדשות

א.

גדר כישוף וגדר דרכי האמורי

חנה כבר הארכנו בספרי 'ים החכמה' בשנים הקודמות (ס"ו, ס"ז, ס"ח), שאין להתרפאות ברפואות שיש בהם שאלה של קוסם ומכשף, אך עדיין צריך להבחין בין הרפואות שהם בגדר קוסם ומכשף שהם אסורים ואין להתיר רק במקום פקוח נפש, ולשיטת הזוה"ק (תזריע נ"א ע"א ובב"י סוף יו"ד סוף קע"ט) אסורים גם במקום פקוח נפש (עי' סימן כ"ז בשו"ע יו"ד סי' קע"ט ובש"ך שם סק"א), לבין הרפואות של דרכי האמורי דמבואר בגמ' שבת (ס"ז ע"א) ובחולין (ע"ז ע"ב) וברמב"ם (שבת פ"ט ה"ג) ובשו"ע (או"ח ש"א סעי' כ"ז), דכל דבר שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי. ובכישוף ישנו איסור סקילה למי שעושה הכישוף, ובדרכי האמורי ישנו רק לאו. ובעניין מי ששואל ממכשף ישנם ראשונים שאומרים שהוא רק עשה דתמים תהיה, ויש אומרים שהוא לאו, עיין שו"ת מהרש"ל (סי' ג'), ובספרו יש"ש חולין (פרק ח' אות י"ג).

והנה עצם האיסור של דרכי האמורי הוא מדכתיב (ויקרא י"ח ג'): 'ובחוקתיהם לא תלכו', ועיין בת"כ שם דלשיטת רבי מאיר התורה מדברת מדרכי האמורי, וכן הוא ברש"י שבת ס"ז ע"א במשנה אבל ברש"י ע"ז י"א ע"א ד"ה ולא, ובחולין ע"ז ע"א במשנה פירש רש"י שהפסוק 'ולא תעשה כמעשיהם' (שמות כ"ג כ"ד) קאי על דרכי האמורי (וכבר העירו בזה האחרונים).

ובתוס' סנהדרין (נ"ב ע"ב ד"ה אלא), ובע"ז (דף י"א ע"א), מבואר דדרכי האמורי הוא מחוקות העכו"ם שאין בהם ע"ז, ונהגו לעשותם לשם תורת הבל ושטות שלהם, וזה כולל כל מיני ניהושים ודברים שלא יגזרם העיון הטבעי ודברים שהם קרובים לכישוף שלא נתאמתו בנסיון והם משונים ותמוהים, וע"כ נקראו 'חוקות' כחוק בלי טעם, ואסורים כיון שהם מושכים למעשה כשפים וע"ז (עיין מו"נ ח"ג פל"ו, ובר"ן ע"ז י"א ע"א, ובמהרי"ק שורש פ"ח), ואולם דרכי האמורי אין בהם משום ע"ז או כישוף ממש דאם היה ממש כע"ז או כישוף הרי הוא חמור יותר מדרכי

פלוגי ומכך מספר כך. והוא שער גדול מאד – ואני אכללהו לך בשלשה מינים. האחד מהם – מה שנתלה בדבר מן הנמצאות, צמח או בעל חיים או מוצא. והשני – מה שנתלה בהגבלת זמן שיעשו בו המעשים ההם. והשלישי – פעולות אנושיות שיעשו, כריקוד, או מיפוח, או הצווחה, או השחוק, או הדילוג על רגל אחת, או שישכב על הארץ פרקדן, או לשרוף דבר, או לעשן בעישון ידוע, או דברים ידובר בהם, מובנים או בלתי מובנים – אלו הם מיני מעשי הכישוף.

ויש פעולות כישוף שלא ישלמו אלא בכל אלו הפעולות – כאמרם, ילקח כך וכך עלים מן הצמח הפלוגי, ויקחם בהיות הירח במעלה הפלוגית, בעת שהוא ביתד מזרח או זולתו מן היתדות. וילקח מקרני הבהמה הפלוגית או מזעתה או משערה או מדמה – שיעור כך, והשמש בחצי השמים, דרך משל, או במקום מוגבל. וילקח מן המוצא הפלוגי או ממוצאים רבים ויתך במולד כך, והכוכבים על ערך כך. אחר כן תדבר ותאמר כך, ואתה תעשן בעלים ההם וכיוצא בהם לצורה ההיא המותחל – ויארע כך. ויש פעולות כישוף יחשבו חושבים שהם ישלמו באחד מן המינים ההם. ורוב מעשי הכישוף האלה יתנו בהם שיהיו העושות נשים על כל פנים וכו', והרבה מאלו ההכלים והשגועונות, לא תמצאם כלל שיתנו בפעולתם אלא נשים. ואי אפשר לפעולות הכישוף כולם מבילתי הבטח בענין הכוכבים, רצוני

האמורי שבדרכי האמורי יש כמה אופנים שאין בהם איסור, אבל כישוף וע"ז נאסרו בכל אופן, חוץ מכישוף במקום פיקו"נ ע"פ הלכה שאין בו איסור ורק לפי הזוהר הנ"ל יש גם בזה איסור.

והמעייין היטב ברמב"ם (מו"נ ח"ג פל"ז) יראה דכל דבר שחידשו הגוים במעשים שלא ע"פ טבע, ולשיטתם פועל מכוחות הרוחניים, כגון ע"פ מערכת הכוכבים וכדומה, שהם הכחות אשר הם עובדים להם, כ"ז נכלל בגדר כישוף. אבל כל הענינים שהגוים עצמם אינם תולים בכוחות רוחניים שהם עובדים, אלא לפי דעתם הוא סגולה בלבד, זה אינו בגדר כישוף רק בגדר דרכי האמורי, והיינו שאיסור כישוף לשיטת הרמב"ם הוא מטעם ענף של עבודה זרה (שמביא לעבוד ע"ז), אבל הענין שגם לפי דעתם הוא רק סגולה, זהו רק ימשוך אותו למעשה הכישוף, ודינו קל יותר שעל זה אמרו בגמרא (שבת ס"ג ע"א) כל דבר שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי.

ויז"ל קדשו של הרמב"ם שם: שהכישוף הוא פעולות שהיו עושים אותם הצאבה, הכשדיים והכלדיים, ויותר היה במצריים ובכנעניים, היו מביאים לחשוב בהם או היו חושבים שהם יעשו מעשים נפלאים במציאות, אם לאיש אחד או לאנשי מדינה. והמעשים ההם אשר יעשו אותם המכשפים אין ההקש נותן אותם, ולא יאמין השכל שהם יחייבו דבר כלל, כמו שיכוננו לקבץ צמח ידוע בעת ידוע, או ילקח מן הדבר הפלוגי מספר

לומר, שהם יחשבו שזה הצמח מחלק הכוכב הפלוני. וכן כל בעל חיים וכל מוצא ייחסוהו לכוכב. וכן יחשבו שהפעולות ההם אשר בעשותם אותם יעשה להם הכישוף הם מיני עבודות לכוכב ההוא, וירצוהו הפועל ההוא או המאמר ההוא או העישון, ולזה יעשה לנו מה שנרצה.

ואחר זאת ההקדמה אשר תתבאר לך מקריאת ספריהם הנמצאים עתה בידינו שכבר הודעתים לך, שמע דברי. אחרי שכונת התורה כולה וקטבה אשר עליו תסוב הוא הסרת 'עבודה זרה' ומחות זכרה, ושלא יחשב בכוכב מן הכוכבים שהוא מזיק או מועיל בדבר מאלו הענינים הנמצאים לבני אדם, שזה הדעת הוא המביא לעבדם – התחייב שיהרג כל מכשף, כי המכשף הוא 'עובד עבודה זרה' בלא ספק, אבל בדרכים מיוחדים זרים, בלתי דרכי עבודת ההמון לאלוהות ההם. [ר"ל בזה דכיון שהם מאמינם בשמותם שהכוחות הרוחניים פועלים פעולות נפלאות ע"י שעושים כך וכך ואע"פ שפעולה זו אין נחשבת להמון לדרכי עבודה, התורה אמרה שזה ג"כ נחשב כמעשה איסור וגדר עבודה, ובאמת בזה"ק איתא שכל כישוף נחשב כע"ז ממש כמבואר בב"י סי' קע"ח ובש"ך שם אבל לפי הפוסקים צ"ל שסוף כל סוף לא החמירה בו תורה ממש כמו ע"ז והתירו במקום פיקו"נ ורק שהוא מענפי ע"ז].

וממשיך הרמב"ם: ולהיות הפעולות ההם כולם אמנם הותנה

ברובם שיעשו הנשים אמר, "מכשפה לא תחיה"; ועוד – לחמלת בני אדם בטבע להרוג הנשים. ולזה באר גם כן ב'עבודה זרה' לבד, "איש או אשה", וכפל ואמר, "את האיש... או את האשה" – מה שלא בא כמו זה לא ב'חילול שבת' ולא בזולתו. וסיבת זה – רוב החמלה עליהם בטבע. וכאשר היו המכשפים חושבים בכשופיהם שהם עושים מעשה, ושהם בפעולות ההם מגרשים החיות הרעות מן העירות, כאריות והנחשים וכיוצא בהם. ויחשבו גם כן שהם בכשופיהם ידחו מיני נזקים מצמח האדמה – כמו שתמצא להם פעולות שיחשבו שהם ימנעו רדת הברד ופעולות יהרגו התולעת מן הכרמים, עד שלא תפסידם (וכבר האריכו בהריגת תולעת הכרמים – רצוני לומר, הצאבה – בדרכי האמורי"ה הם הנזכרים בספר העבודה הנכמיה). וכן יחשבו שיש להם פעולות ימנעו נפילת עלי האילן ונשירת הפרי – מפני אלו הענינים המפורסמים אז כלל ב'דברי הברית', שבעבודת 'עבודה זרה' ומעשי הכשוף ההם אשר תחשבו שירחיקו מכם אלו הנזקים, בהם יחולו הצרות ההם בכם אמר, "והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם", ואמר, "ושן בהמות אשלח בם, עם חמת זוהלי עפר", ואמר, "פרי אדמתך יירש הצלצל", ואמר, "כרמים תטע ועבדת – ויין לא תשתה ולא תאגור, כי תאכלנו התולעת", ואמר, "זיתים יהיו לך בכל גבולך – ושמן לא תסוך, כי ישל זיתך". עיקר הענין – שכל מה שהתחכמו בו 'עובדי עבודה זרה' לחזק עבודתה

לומר, שהם יחשבו שזה הצמח מחלק הכוכב הפלוני. וכן כל בעל חיים וכל מוצא ייחסוהו לכוכב. וכן יחשבו שהפעולות ההם אשר בעשותם אותם יעשה להם הכישוף הם מיני עבודות לכוכב ההוא, וירצוהו הפועל ההוא או המאמר ההוא או העישון, ולזה יעשה לנו מה שנרצה.

ואחר זאת ההקדמה אשר תתבאר לך מקריאת ספריהם הנמצאים עתה בידינו שכבר הודעתים לך, שמע דברי. אחרי שכונת התורה כולה וקטבה אשר עליו תסוב הוא הסרת 'עבודה זרה' ומחות זכרה, ושלא יחשב בכוכב מן הכוכבים שהוא מזיק או מועיל בדבר מאלו הענינים הנמצאים לבני אדם, שזה הדעת הוא המביא לעבדם – התחייב שיהרג כל מכשף, כי המכשף הוא 'עובד עבודה זרה' בלא ספק, אבל בדרכים מיוחדים זרים, בלתי דרכי עבודת ההמון לאלוהות ההם. [ר"ל בזה דכיון שהם מאמינם בשמותם שהכוחות הרוחניים פועלים פעולות נפלאות ע"י שעושים כך וכך ואע"פ שפעולה זו אין נחשבת להמון לדרכי עבודה, התורה אמרה שזה ג"כ נחשב כמעשה איסור וגדר עבודה, ובאמת בזה"ק איתא שכל כישוף נחשב כע"ז ממש כמבואר בב"י סי' קע"ח ובש"ך שם אבל לפי הפוסקים צ"ל שסוף כל סוף לא החמירה בו תורה ממש כמו ע"ז והתירו במקום פיקו"נ ורק שהוא מענפי ע"ז].

וממשיך הרמב"ם: ולהיות הפעולות ההם כולם אמנם הותנה

ולמעמידה לעד, ומביא בני אדם לחשוב שהם דוחים נזקים ידועים ומביאים תועלות מיוחדות – כלל ב'דברי הברית' ואמר, שבעבודתה ימנעו התועלות ויחולו הצרות ההם. הנה התבאר לך, אתה המעיין, למה כונה התורה לאותם פרטי ה'קללות' וה'ברכות' הנכללות ב'דברי הברית' ויחדתם מזולתם. ודע שיעור זאת התועלת הגדולה גם כן, עכ"ל הרמב"ם. והעתקנו כל אריכות לשונו, כדי שיתברר היטב דכל מיני פעולות שעושים העכו"ם ואומרים שפועל בסגולה לעשות נפלאות או ליחיד או לרבים, וטוענים בשמותם שנמשך הכוח מאיזה עבודה זרה, דהיינו מאיזה כוח שעובדים אותו, זהו נקרא כישוף.

והנה עד כאן דיבר הרמב"ם בענין הכישוף עצמו שהוא ענף של עבודה זרה, ובהמשך שם ממשיך הרמב"ם לפרש מהו האיסור של דרכי האמורי וז"ל: ולהרחיק מכל מעשה הכשוף הזהיר מעשות דבר מחקותיהם ואפי' כמה שנתלה במעשה העבודה וכיוצא בהן, ר"ל כל מה שיאמר שהוא מועיל ממה שלא יגזור אותו העיון הטבעי אבל נוהג לפי דעתם, כמנהג הסגולות והכחות המיוחדות, והוא אמרו ובחקותיהם לא תלכו, ולא תלכו בחקות הגוים, והם אשר יקראו ז"ל דרכי האמורי, מפני שהם סעיפי מעשה המכשפים, שהם דברים לא יגזרם היקש טבעי, אך הם מושכים למעשה הכשוף אשר הם נסמכים לעניני הכוכבים

בהכרח, ויתגלגל הענין להגדיל הכוכבים ולעבדם ולרוממם, ואמרו בפירוש כל שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי, רוצים בזה שכל מה שיגזרו העיון הטבעי הוא מותר וזולתו אסור, וכן כאשר נאמר אילן שמשיר פירותיו טוענו באבנים או סוקרו בסקרא, הוקשה על זה המעשה בשלמא טוענו באבנים כי היכי דליכחש חיליה אלא סוקרו בסקרא מאי טעמא וכו', הנה התבאר שסקירה בסקרא וכל מה שדומה לזה ממה שלא יגזרוהו ההיקש הטבעי אסור לעשותו משום דרכי האמורי, וכן אמרו בשליא של מוקדשין תקבר, אמרו אין תולין אותה באילן ואין קוברין אותה בפרשת דרכים מפני דרכי האמורי, ואל יקשה עליך מה שהתירו מהם במסמר הצלוב ושן השועל, כי הדברים ההם בזמן ההוא היו חושבים בהן שהוציא אותם הנסיון והיו משום רפואה, והולכין על דרך תלות העשב שקורין בערבי פאבינ"ה ובלע"ז פיאוניא"ה על הכנפה, ונתינת צואת הכלב למורסות הנרון, והעישון בחומץ ומרקשי"ט למורסות המכות הקשות, כי כל מה שנתאמת נסיונו באלו אע"פ שלא יגזרוהו ההיקש הוא מותר לעשותו, מפני שהוא רפואה ונוהג מנהג שלשול הסמנין המשלשלים, והעלה בידך אלו הנפלאות ממאמרי זה אתה המעיין ושמרם כי לוית חן הם לראשך, עכ"ל הרמב"ם.

ונמצא שג' גדרים הם לשיטת הרמב"ם: א. עבודה זרה

ממש והוא שעובד בארבע עבודות הידועות או בעבודה המיוחדת לה (עי' רמב"ם הל' ע"ז פ"ג ה"ב וה"ג), וזהו אפילו אינו מקבל עליו את הע"ז לאלקות, כיון שעושה מעשים אלו הרי הוא עובד עבודה זרה, ב. כישוף שיש בו איסור סקילה, והוא שעושה המעשים הכתובים בספריהם שממשיך השפעות בדרך סגולי מעבודה זרה שלהם, ג. איסור משום דרכי האמורי שהוא איסור לאו של 'ובחוקתיהם לא תלכו', והוא שעושה דברים סגוליים שאין להם הסבר טבעי, אך אין אומרים עליהם שהוא מכח העבודה זרה שלהם.

ויש לעיין בספר שמות הארץ ותוס' יוהכ"פ מהמהר"ם נ' חביב ביומא פרק ג' שמביא את תשובת הרשב"א שמקשה סתירת הרמב"ם במורה הנ"ל למה שכתב בפרק י"א מהלכות עבודה זרה, ומישב המהר"ם נ' חביב דדרכי האמורי הם רפואות שהמציאות האמוריים מכח עבודתם אשר בהם יש איסור, אבל הרפואות שגילו מצד נסיון אפילו סגולי מותרים, עד כאן. ולכאורה קשה על דבריו, דהלא מפורש במורה ח"ג פל"ז שהרפואות שגילו מצד עבודתם הוא כישוף ואיסור באיסור סקילה כנ"ל, והרפואות שגילו בדרך סגולה ואין להם קשר לע"ז איסור עכ"פ משום דרכי האמורי. וצריך לומר לשיטת המהר"ם נ' חביב דהג' הגדרות בדברי הרמב"ם הם באופן אחר קצת, והיינו

באופן זה: א. הרפואות שפועלים לשיטתם מכח עבודתם, דהיינו שעל ידי שעושים כך וכך ממשיכים הכוח של כוכב פלוני שעובדים אותו וכדומה והוי קצת כמו עבודה, ואף על פי שאינו נחשב כעבודה ממש ולעיני ההמון נראה שעושים רק פעולות, זה נחשב ככישוף, והוא כמו שכתבנו לעיל. ב. אם רק השיגו שיש באיזה דבר כח של כוכב פלוני שעובדים אותו, אינו כישוף ממש אלא איסור משום דרכי האמורי, ובדבר זה הוא חלוק ממה שפירשנו. ג. סגולה בעלמא לשיטתו מותר, ולפי מה שפירשנו לעיל גם סגולה יש בה איסור עכ"פ משום דרכי אמורי. (ודבריו הובאו בשו"ת פני אהרן ובדרכי תשובה סי' קע"ט ס"ז וביום החכמה שנת תשס"ח דף נ"ז).

והגדר הנ"ל של הרמב"ם הוא גם הביאור בהר"ן (ע"ז י"א ע"א) שדרכי האמורי נקרא מה שיש בו סרך ע"ז (בגירסא כתוב צורך ובד"ת הגיה סרך, עיין בהגהות וציונים כש"ס עוז והדר שם) דמעשה כישוף הוא מענפי ע"ז ממש (אבל לא החמיר בה התורה כ"כ כמו בע"ז שרק מביא בוודאי לע"ז), שכוונתו כמו הרמב"ם דאע"פ שהם סגולות אין בהם טעם, וגם לפי הגוים אינם פועלים מכוח הכוחות הרוחניים וע"ז שלהם שעובדים אותם כהדיא אלא רק בדרך סגולה, ואעפ"כ כיון שמביא להאמין בכישוף שהוא מענפי הע"ז, הוי ג"כ עכ"פ סרך ע"ז.

ב.

האם יש בכישוף היתר במקום רפואה

ופשוט דבקוסם ומנחש ומכשף שיש בהם לאוין מפורשים בתורה אין להם ההיתר דכל שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי (שבת ס"ז) דאם לאו איך כתבו הפוסקים (ש"ך סי' קע"ח ומהרש"ל ס"ג) דאסור להתרפאות בכישוף אפילו ע"י עכו"ם, הא הרי הוא לצורך רפואה, וע"כ פשוט הוא דכיון שהם איסורים נפרדים ויותר חמורים מדרכי האמורי, אין להם היתר כלל אפילו במקום רפואה.

ולכאורה קשה מהגמ' (ב"מ דף כ"ז ע"ב), גבי כים וארנקי דלא משאלי אנשי משום דמסמני, ופרש"י מנחשים ואומר סימן לאדם שמשאיל כיסו שמוכר לו מזל, והקשו בתוס' הא כתיב לא תנחשו, ומתריך דבשלהי במה אשה אמרינן כל דבר שיש בו שום רפואה אין בו משום דרכי האמורי, ע"כ. ולכאורה דברי התוס' מופלאים מאוד, דמה ענין לא תנחשו אצל דרכי האמורי שהם שני לאוין שונים, דדרכי האמורי הוא מן הפסוק 'ובחוקתיהם לא תלכו' (רש"י שבת ס"ז ע"א) ולא תנחשו הינו לאו אחר, ויש לומר דשיטת התוס' דהלאו דדרכי האמורי הוא מלא תנחשו, דהרי כל עניני דרכי האמורי המבוארים בתוספתא שבת פ"ז-ח ושבת ס"ז ע"ב הם דומים לניחוש, וכמו שמוצאים בב"י יו"ד סי' קע"ח בשם הסמ"ג דישנם שני

איסורים בדרכי האמורי (וביארם בספר סביב ליראייו על יראים מצוה פ"ט אות ג') דיש אסורים משום לא תלכו בחוקות הגוי ויש משום לא תנחשו, וממילא יש לפרש שהתוס' לומדים כמו הסמ"ג שכל דרכי האמורי הוא משום לא תנחשו, וכיון שמוצאים שבדרכי האמורי יש היתר במקום רפואה, לכך גם בלאו דלא תנחשו יש היתר במקום רפואה, וכעין תירוץ זה מבואר בפ"י סביב ליראייו על היראים שם. ואמנם עדיין קשה על תירוץ התוס' הרי הגמ' אינה מדברת כלל בעניני רפואה (ועיין בהגהות מצפה איתן חולין צ"ה שכתב דכוונת התוס' דכל שיש בו צורך לאדם אין בו משום דרכי האמורי כמו רפואה, וע"י מהר"ן חיות שם, וע"ע דברות משה שם).

ועוד שמעתי להקשות דמבואר בטור (יו"ד סי' קע"ח): אסור ללכת בחוקות העכו"ם, ואין צריך לומר שלא לקסום ולא לנחש ולא לעונן, שכל אילו מפורשים בתורה, עכ"ל. וכן הוא ברמב"ם (פי"א מהלכות ע"ז) שכתב שאין מנחשין כעכו"ם. וקשה דאיסור מנחש ומעונן ואיסור ללכת בחוקות העכו"ם הם ב' לאוין נפרדים, ואמאי פתח בטור באיסור דלא תלכו בחוקות הגוי ומסיים בלאוין אחרים שלכאורה אינם קשורים לאיסור דחוקות הגויים. ורצו לדייק מזה שכל האיסורים דקוסם וכישוף הם רק במקום שיש איסור דלא תלכו בחוקות הגויים, ואינם אסורים במקום שאין איסור של לא תלכו בחוקות הגויים, וממילא לצורך רפואה כיון שאין איסור

של דרכי האמורי, ה"ה לא יהיה איסור דקום ומנחש במקום רפואה.

והנה כבר כתבנו דפשוט שא"א לומר שאיסור קום וכישוף אינם אסורים במקום רפואה, דכן מפורש בכל הפוסקים (י"ד קע"ט) דיש איסור קום ומכשף אפילו במקום רפואה, והמהרא"י (הוא תרומת הדשן, ועי' ש"ך סק"א) לא התיר לצורך רפואה רק לבקש מעכו"ם לעשות כישוף, דלשיטתו כיון שאינו עושה בעצמו רק שואל מגוי שיעשה אזי מותר, אך שיעשה בעצמו פשוט שאסור אף לשיטתו. והמהרש"ל (שם בס"ג מובא בהש"ך שם סי' א') אסר אפילו לשאול לעכו"ם והתיר רק במקום סכנה, ועיין בשו"ת משכנות יעקב סי' ל"ט, וברדב"ז החדשות סי' תפ"ה, ושום אחד מהם לא עלה על דעתו להתיר איסור כישוף ליהודי משום הכלל דכל שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי, זאת ועוד דהרי מפורש ברמב"ם במורה המובא לעיל דהם שני גדרים וכישוף אסור בכל אופן והוי כע"ז ממש, ורק דרכי האמורי שאין כוונת הגויים שכוחם מע"ז רק בדרך סגולה התיר במקום רפואה, וא"כ ק"ק מפני מה מקשר הרמב"ם והטור איסור מכשף ואיסור לא תלכו בחוקות הגוי, ובספר סביב ליראיו (מצוה פ"ט סעי' ד') מדייק מהיראים **דבמכשף וקום עובר בב' לאוין, מכשף או קום יחד עם הלאו דולא תלכו בחוקות הגוי, ומתריץ הטור, דר"ל שיש איסור דלא תלכו בחוקות הגוי בכל החוקים, ובקום ומנחש עובר בב'**

לאוין ודו"ק. וממילא מיושבים כל הקושיות שיש על הטור והרמב"ם שבוודאי קום ומנחש הם איסורים עצמיים ואסורים בכל ענין, רק ניתוסף להם ג"כ איסור של ובחוקותיהם לא תלכו שהם ג"כ נכללים באיסור זה, ונפק"מ שבקום ומנחש עוברים בשני לאוין.

וממילא פשוט שאע"פ שמצד ולא תלכו בחוקות הגוי לפעמים אין בו איסור, כגון להמהרי"ק שורש פ"ח המובא ברמ"א סי' קע"ח שאין איסור אלא בדבר שנהגו לשם פריצות או למנהג ולחק ואין בו טעם, ולהגר"א בס"י קע"ח בדבר שהיינו עושים זולתם מותר, ובר"ן פ"ק דע"ז בסוגיא דשורפין על המלכים בדברים של טעם שרי כגון לשרוף לכבודן, ומובא ברמ"א שם, וגם הב"ח ס"ם קע"ח דהיכן שאין כוונתו להדמות שרי שכל זה הוי היתרים רק לאיסור בחוקותיהם לא תלכו, אבל לא לאיסור של מכשף וקום, ופשוט.

ג.

שיטת ספר החינוך והרשב"א

אמנם ראה זה פלא, דמשיטת החינוך משמע דכישוף ודרכי האמורי הוא ענין אחד ובמקום רפואה מותר לעשות כישוף, וז"ל ספר החינוך מצוה ס"ב: ומלבד פעולתן שעושה כל אחד ואחד בטבעו, יש להם פעולה אחרת בהתערבם מין מהן עם מין אחר, ובמלאכת התערובות יש בה צדדין שלא הורשו בני אדם להשתמש בהן, כי יודע

אלהים שסוף המעשה היוצא לבני אדם באותן צדדין רע להן ומפני זה מנעם מהם. וזהו אמרם זכרונם לברכה דרך כלל, כל שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי [שבת דף ס"ז ע"א], כלומר אין לאסרו מפני צד כישוף, אחר שיש תועלת בו מצוי בנסיון באמת אין זה מן הצדדין האסורין, כי לא נאסרו רק מצד הנזק שבהן. ועוד יש באותן צדדי התערובות והתחבולות האסורות לעשות ענין אחר שנאסרו בעבורו, לפי שבה אותו התערובת עולה כל כך שמבטל מפעולתו לפי שעה כח המזל הממונה על שני המינים, וכ"כ במצוה תקי"א וז"ל וכל שהוא דיון על זה צריך לדעת חכמת הכישוף כדי שידע להבחין במעשה הנעשה אם הוא מין ממיני הכישוף או אולי הוא מן הדברים הנעשים בכח טבע ובצדדין המותרין, וכענין שאמרו זכרונם לברכה [שבת ס"ז ע"א] כל שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי, עכ"ל. ואמנם פשוט שגם לשיטתו יש חילוק בין כישוף לדרכי האמורי שכישוף בסקילה ודרכי האמורי בלאו, אלא דס"ל דבשניהם כאשר ברור שיש בו תועלת ורפואה לא אסרתו התורה.

(רש"י חולין ע"ז), ומנלן להתיר כישוף החמור דאית ביה סקילה, ואמנם בעצם הדין להתיר כישוף במקום רפואה עיין רש"י חולין כ"ה ע"ב ד"ה אמרי מילתא דלחציל עצמו מן המכשול מותר, אמנם בשבת פ"א ע"ב פרש"י דהיו משתמשים רק בשם טהרה ולא בשם כישוף, ועיין ביש"ש חולין פ"ח סי' י"ג דנשא ונתן בזה אם מותר כישוף במקום חולה ומסקנתו דדוקא במקום סכנה עש"ה, ועיין תוס' כריתות ג' ע"ב ד"ה ואי אתו אבתריה שרי (להיות חובר חבר) תימא היכי דמי אי דאיכא סכנה פשיטא שאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש ואי ליכא סכנה אמאי שרי, ולדברי החינוך כאן דכל שיש בו משום רפואה מותר אפילו בכישוף כמו רפואה בדרכי האמורי, היינו אפילו אין בו סכנה, א"כ מיושב קושייתם בפשיטות דמכ"ש דאיסור חובר חבר דקיל בכישוף אין בו אפילו במקום שאין סכנה וכדעת המהרא"י ביש"ש שם, ובאמת כן נראה דעת הרשב"א בתשובותיו ח"א סי' תי"ג עיי"ש היטב בסוף התשובה עכ"ל. הרי מבואר דדעת החינוך הוא דעת יחיד והוא כנגד שאר הפוסקים ראשונים ואחרונים.

וכבר העיר בדבריו בשו"ת שבט הלוי ח"ה בקונטרס המצוות סי' כ"ז אות א' וג' והקשה שם על דברי החינוך איך מדמה דיני כישוף לדיני דרכי האמורי והלא דרכי האמורי אסורים רק משום ולא תלכו בחוקת הגויים (רש"י שבת ס"ז) או משום לא תעשו כמעשיהם

איברא עדיין יש להבין שיטת הרשב"א בתשובות (ח"א תי"ג) מש"כ באורך שבתחילת דבריו משמע שהיה לו צד להבין משיטת הרמב"ם דכל דבר שיש בו משום רפואה אין בהם לא משום כישוף ולא משום דרכי האמורי (על פי הרמב"ם פרק י"א מהל'

האסורים כדי לבטל מעשי מכשופי המכשפים. והוא שאמרו בפרק כל הבשר במעשה דההיא מטרוניתא דאמרה מילתא ואסרתה לספינתא ואמרו אינהו מילתא ושריוהא. ע"כ, לפיכך גם לפי מסקנת הרשב"א מותר, וכן דברים שיש בהם סגולה לרפאות בין בעצמים ובין בדיבורים וכן לכוון השעות שכל אלו הוזכרו בפירוש בגמ' להתיר, וממילא יכולין להתיר כנזכר בדרכי משה שם, אבל שאר מיני כישופים שלא הוזכרו בגמ' להתיר אין לנו כח להתיר אותם כלל, ולפיכך סתמו כל הפוסקים והם: המהרש"ל בכל הבשר בס' ג' והמהרא"י המובא שם, הש"ך בס' קע"ט, והריב"ש בס' צ"ב בשם הרמב"ן לאסור לישראל לעשות כישוף לשם חולה, ולהריב"ש נראה דיש ג"כ חיוב מיתה בזה עיי"ש.

והיוצא מדברינו עד עתה: שאח"כ שלפי שיטת החינוך ולצד הא' של הרשב"א נראה שבמקום רפואה אין איסור כישוף, אבל רוב הראשונים והפוסקים מסקנתם להלכה שיש כאן איסור כישוף, וגם הרשב"א במסקנתו לא התיר כל מיני כישופים רק מה שמוזכר בגמ' להתיר בפירוש, ופשוט שלהלכה אין לזוז מדברי הש"ך לדינא, ובפרט שהוא ספק סקילה וספיקא דאוריתא לחומרא, וב"ז כשיהודי עושה, וכאשר עכו"ם עושה הכישוף הרבה ראשונים התירו, ואעפ"כ הש"ך והמהרש"ל אסרו והתירו רק במקום פקוח נפש.

ע"ז הלכה ט"ז) שכל אלו הדברים שאסרה תורה אינם דברי חכמה אלא תהו והבל שנמשכו בהן חסירי הדעת ונמשו כל דרכי האמת בגללן, עכ"ל. ומשם רצה הרשב"א לדייק שאם ברור שיש בזה רפואה ותועלת אין בזה איסור, והקשה מדברי הרמב"ם במורה נבוכים הנ"ל, וכן מפשטות לשונות הכתובים שמשמע שצריכים להתרחק מהכישוף אפילו באופן שמביא תועלת, והאריך בזה הרשב"א שם מאד עיי"ש. ומסקנתו נראה דבאמת מה שאמרו חז"ל שכשיש בזה תועלת מותר, אבל אין לנו להוסיף וללמוד מכללם, וז"ל שם: ומה שהתירו מכללם רבותינו הקדושים אחד אחוז מן החמישים, ולבי עוד מגמגם כאשר כתבתי ואשר באתי לתקן ולתרגם. ולא כתבתי אחד מאלה לעשות מעשה רק באותן שהוזכרו בגמ' שאין זאת משנת חסידים רק כדורש מן הספק להלכה. עד אמצא חכם יעשה אתנו ברכה להוציא כאלו רגלינו מן הסבכה, עכ"ל.

ובזה יתבאר דברי רבינו הרמ"א (בדרכי משה סי' קע"ט ס"א), המביא בשם הרשב"א הנ"ל דמי שעשו לו כישוף מותר לעשות כישוף להציל עצמו, עכ"ל. הרי לכאורה קשה אם כישוף מותר בכל עניני רפואה, א"כ אמאי לא מביא הרמ"א בסתמא כל דבר שיש בו משום רפואה והצלה אין בו משום כישוף, וי"ל ביאור הענין דאם עשו לו כישוף שיכול להציל עצמו ע"י כישוף הרי מפורש בגמ' כמו שכתב שם וז"ל: וכן אפשר שמותר להתעסק באותן הדברים

ד.

הנפ"מ מכל מוש"כ לענין כמה מיני רפואות שבזמנינו

ונמצא כפי כל משנ"ת עד עתה, דבכמה מיני רפואות בזמנינו הממשיכים רפואה ע"י התבוננות במקומות בגוף בשבע ספירות הטמאות שלהם שהגוים עובדים בהם ע"ז ממש, (ואע"פ שיש מיעוט מן הגויים שעוסקים בזה שביטלו את ענין הע"ז של כחות אלו, אעפ"כ ראוי לדעת דשורש של כל השיטה הזאת בא מן הגויים שעובדים בזה ע"ז ממש ואף כהיום הזה ממשיכים בזה אלפי גויים לעבוד בזה עבודה זרה ממש, וממילא אין זה נחשב כמו ביטול הע"ז שבוה, וממילא אף אלו שאינם עושים כן לשם ע"ז מ"מ יש לאסרו עדיין משום כישוף וכמשי"ת) וגילו דרך רפואה ע"י כמה מיני התבוננות בהם, שע"י דרכי התבוננות אלו ממשיכים לפי שמותם רפואות או ישועות לכל מיני ענינים, או על ידי כמה מיני פעולות או תנועות שונות או במיני עשבים או אבנים וכדומה, ולשמותם הספירות שלהם דהוא גופא הע"ז שלהם הם נותנים שפע ע"י התבוננות אלו או הפעולות השונות הנ"ל, והוי לשיטת הרמב"ם איסור גמור של כישוף כיון שבספריהם מבואר שעל ידי שעושים התבוננות זאת או פעולות הללו ממשיכים הכחות מע"ז שלהם שהם הספירות הטמאות שלהם (שהם הכתרין דמסאבותא שלהם), הרי נכלל דבר זה באיסור כישוף ולא רק באיסור דרכי האמורי, ולהרבה ראשונים הוי איסור שיש בו סקילה,

ולרוב הפוסקים אין בו החיתר של כל שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי, כיון דהוי בכלל איסור כישוף.

[ראין למענות כמה שמצינו דהדיינים והסנהדרין היו צריכים ללמוד ולהיות בקיאים בכל חכמת הכישוף, כי זה היה כדי להבין ולהורות, וכן מצינו כמה צדיקים גדולי ישראל שלמדו חכמות אלו, והוציאו מהם איזה ניצוצי קדושה כי באמת כל החכמות שבעולם נפלו בהם איזה ניצוצות קדושים אשר הצדיקים הגדולים עסקו בבירור הניצוצין האלו, ולא שח"ו עסקו בכישוף, אלא שהעלו מהם הניצוצין קדישין והחזירו אותם לקדושה ולמדו מהם ענינים השייכים לסודות התורה, ועי' היטב בספר לשם שבו ואחלמה (דע"ה חלק ב' דף צ' ע"ב באבני מלואים שם) שכתב דהרמב"ם הל' ע"ז פ"ב ה"ב דהסתכלות בע"ז הוא איסור לאו דאל תפנו אל האלילים, וכן בסמ"ג ל"ת י"ד, ואם היה בדרך שעשה מעשה הרי זה לוקה, ופי' המהרש"ל כגון שהע"ז מכוסה וגלל את היילון לראותה נחשב זה מעשה למלקות וכן פסקו הרמב"ן והחינוך, וכן דעת התוס' והראש בשבת. עיי"ש כל הענין, ובהמשך שם כתב דהטעם שאיסור התורה בלשון "אל תפנו" משום דהדבר תלוי בכוונת המסתכל, ולפעמים הוא מצוה בזמן שמשמש אחריה ועוקר אותה, שאז אי אפשר בלי הסתכלות והבטה, וגם יש צדיקים שהכריחו אותם מן השמים, לילך ולהכנס תוך ההיכלות

הנ"ל, אפילו ליקח עשבים מן הגויים ואפילו מן הנשים כי הוא מלא כשפים, ואמר שהנשים שמקבלים רפואות מן הנ"ל שהוא מזיק לבניהם ולבעליהם, ופעם א' אמר המבלי אין אלקים בישראל וגו', וגם אמר שא"א שיעשו שום רפואה כלל, ושמעתי בשמו שכן הוא דרך רפואתם שמכניסים באדם טומאה גדולה ח"ו ומחמת זה בורחת החולשה או הטומאה אחרת ר"ל ואח"כ מתגברת ח"ו עד מאד הרחמן יצילנו, ופ"א אמר שהנשים שמקבלים רפואות מן הנ"ל שפניהם משתנות לפי ראות עיני עכ"ל, והביא דבריו הג' ר' שבתי מיולניצא ז"ל בספרו סגולות ישראל (מע' ר' אות כ"ו), והוסיף ע"ז, ועי' בס' אור עינים ח"ב מע' רפואה מש"כ בשם מדרש עשרה הדברות עיי"ש. ועי' בס' רפואה וחיים (פ"א אות כ"ב) שכתב בזה"ל, רפואה אין לרפאות ע"י גוים ומינים עע"ז ולא בהשבעות שלהם כ"א לקיים בנו מקרא שכתוב הרחק מעלי' דרכך זו מינות, וכדאי הוא זכות הרחקה הזאת לכוונת קדושת שם שמים ואחדותו לבטל כל המאורעות הקשים מעל החולה כי כל העמים ילכו איש בשם אלקיו ואנחנו בשם אלקינו נזכיר ובתפילתנו אליו נעתיר ועלה לו רפואה שלימה בקרוב עכ"ל ע"ש (הנה דבריו אלו האחרונים המה כמעט אות באות מס' דבר שמואל הנ"ל, ואולי הביאו שם, ואין הספר לפני), ומעתה בואו ונצווה על המנהג רע שנהגין פה לעשות רפואה למי שנחלה פתאום לקרות אשה ערלית שתיקח עפר מבית הקברות שלהם והערלית ממחה

הטומ' של הע"ז בכדי לבטל אותם מכל וכל, ואף דהוא נסיון גדול ונורא ואין להתעסק בזה רק למי שהכריחו אותם מן השמים, וזה היה רק כמה יחידי סגולה מכל הדורות וכו' עיש"ה באריכות גדולה כל הענין, ועכ"פ יש להבין עפ"י דאין ללמוד כלל מאותם כמה צדיקים שמצינו שהוציאו כמה עניני קדושה מחכמות אלו, וזהו מה דאיתא בכתבי ר' אברהם אבולעפיא ז"ל דסוד מה שאברהם אבינו נתן לבני הפילגשים מתנות, ופירש"י שם טומ' מסר להם, דפילגשים ה"ם פל"ג ש"ם מלשון חצי שם, דהיינו שהקלי' יש להם איזה ניצוצין של חצי שמות, והצדיק האמת יודע איך להוציא הניצוצות שהם פלגי שמות ולעשות מהם שמות, וכמבואר בלקו"מ תורה ס"ג שהחכם הדור הישר והצדיק שהוא חכם גדול בקדושה נכנס באלו החכמות כדי להלחם מלחמה גדולה עם בחי' הנחש וכו' עיי"ש, ודברי הלשם הנ"ל הוא ממש ע"ד דברי רבינו הלקו"מ שם, ועכ"פ עיי"ש היטב בדברי הלשם הנ"ל שיש בענין זה איסור עצום להכנס לענין זה אפילו לצדיק על מנת לברר וכו' רק צדיק גמור שמכריחים אותו מן השמים עיש"ה].

ועיין בשו"ת מנחת יצחק חלק ו' סימן פ' וז"ל: ושוב ראיתי שכתב בס' מדרש פנחס, שהרה"ק מהר"פ זלה"ה מקאריין הקפיד מאד על אותן ההולכים להתרפאות מן הקדר ומן הגויים. וכ"פ שמעתי ממנו שהי' מקפיד מאד על

את העפר במים ובמים האלו רוחצת את החולה ואומרים שהוא סגולה בדוקה, וזה רבות בשנים אשר שאלתי בכתב מהרב הגאון המנוח מו"ה רבי שלמה שפירא זללה"ה אבד"ק מונקאטש, והשיב לי שאסור לעשות כן, והגם שאני נמיתי קו להקל בזה כמ"ש בשו"ת מחנה יהודה (ה"ב סי' ו' אות ב'), ע"ש, אבל עתה כפי דברי הקדוש ז"ל בספר מדרש פנחס הנ"ל ע"כ, ועיי"ש.

ואחרי כל זאת צריכים לדעת שאפילו אם רואים שלפעמים אנשים טועים בדברים חמורים אלו, אין לדונם לכף חובה כי לכל העם בשגגה, ובפרט שהרי מצינו עכ"פ לשיטת ספר החינוך שדעתו להתיר בזה לצורך רפואה,

אמנם אעפ"כ כל הפוסקים חלקו עליו ואין דבריו להלכה, ובאמת מצוה גדולה לבער את כל מיני הע"ז וכישופים מכל וכל, וכמו שעשה חזקיהו המלך בשעתו (עי' חולין ו' ע"ב), ואף שהזקיקו היה בבחי' משיח (עיין ליקוטי ש"ס), אמנם באמת כל יהודי ובפרט כל ת"ח חייב לעסוק בכל ענייניו ותיקוני משיח כדאיתא בסה"ק (עיין לקו"מ ל"ב, ובאיפה שלימה דף י"ח ע"ב וכנזכר בכתבי הגר"א), ועל כן ראוי לפרסם הדבר שיעיינו הרבנים הגאונים והפוסקים בענין חמור זה שנעשה היום נפוץ, וצריך בירור גדול לדעת מה מותר ומה אסור, ולהזהר ולהשמר שלא להכשל ח"ו באיסורים חמורים.*

* הערה: כל תשובה זו עדיין לא נכתבה בעיון כראוי מקוצר הזמן, ואין לסמוך עליו, והוא רק לעורר את המעיין, והשי"ת יצילינו משגיאות וינחינו במעגלי צדק למען שמו עד ביאת ינון ועין בעין יראו בשוב ה' שיבת ציון בב"א.